DIALECTUL ISTROROMÂN ASTĂZI

Richard SÂRBU
(Universitatea de Vest din Timişoara)

Dialectul istroromân, unul dintre cele trei dialecte româneşti sud-dunărene, care s-a desprins de matca sa străromână mai târziu, în decursul existenţei sale multiseculare a suferit puternice influenţe din partea mai multor limbi — croata, slovena, italiana (veneţiana istriotă), precum şi influenţa limbii germane, în perioada administraţiei austriece. Această influenţă multilaterală se reflectă, între altele, şi în numeroasele împrumuturi lexicale din aceste limbi[1].

„Românii apuseni“ de odinioară, cum îi numea Sextil Puşcariu în ale sale „Studii...“[2], cunoscuţi în literatura de specialitate şi sub numele de „rumeri“ (cu

[1] Vezi lucrările noastre *Interferenţe româno-slave în lexicul istroromân actual*, în „Romanoslavica” (Rsl), XXIX, Bucureşti, 1992, p. 227-240; *Present-Day Tendencies in the Morpho-Syntax of Istro-Romanian Dialect,* în „Linguistica”, XXXI, Ljubljana, 1991, p. 141-151; *Observations sur le lexique istroroumain actuel,* în „Linguistica”, XXXIV, 2, Ljubljana, 1994, p. 73-80.

[2] Vezi Sextil Puşcariu, *Studii istroromâne,* în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici şi A. Byhan, vol. II, Bucureşti, 1926. Cf., de asemenea: Fr. Miklošič, *Rumänische Untersuchungen, I, Istro- und Makedo- rumänische Sprachdenkmäler; II. Istro-rumänische Denkmäler,* Wien, 1881-1882; Ion Maiorescu, *Itinerar în Istria şi vocabular istriano-român,* Bucureşti, 1874 (ediţia a doua, Bucureşti, 1900); Iosif Popovici, *Dialectele române din Istria,* vol. I, Halle a.d. Saale, 1914; vol. II, 1909; Ovid Densusianu, *Istoria limbii române,* Bucureşti, vol. I, *Originile*, 1961; Emil Petrovici, *Elementele sud-slave orientale ale istroromânei şi problema teritoriului de formare a limbii române*, în „Cercetări de lingvistică”, XII, 1967, nr. 1; A. Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale,* Bucureşti, 1971. (v. şi cap. *Istroromâna,* în *Tratatul de dialectologie românească,* Craiova, 1984, p. 550 şi urm.). Cf. şi Goran Filipi, *Atlasul lingvistic istroromân,* Pola, 2002.

BDD-V1909 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:28 UTC)

rotacism), „cici“[3], „ciribiri“[4] sau „istrovlahi“[5], istroromânii de azi, totalizând câteva sute de vorbitori, trăiesc în două grupuri: în nordul peninsulei Istria, în localitatea Jeiăn (cr. Jeiane), din aşa-zisa regiune „Cicearia“, unde alcătuiesc o comunitate lingvistică specifică compactă, şi în sud, la poalele muntelui Učka (Monte Maggiore), în satul Suşnievița, precum şi în câteva cătune puțin populate sud-istriene pe valea râului Raşa, nu departe de Suşnievița (Kostârčane, Bârdo, Sucodru, Noselo ş.a.).

Asupra graiurilor istroromâne vorbite în partea de nord şi în cea de sud a Istriei cel mai puternic s-a manifestat influența limbii croate — standard, precum şi influența graiurilor locale croate istriene de tip ceacavian, vorbite în împrejurimi[6].

Cu toate acestea, în special în istroromâna vorbită la Jeiăn, s-au conservat mult mai bine străvechile structuri morfosintactice, precum şi vechiul fond lexical, dat fiind faptul că jeiănenii sunt situați mai departe de principalele magistrale rutiere sau feroviare. În Suşnievița, de pildă, situată în apropierea magistralei Pazin — Labin — Rieca, s-au menținut într-o măsură mult mai mică, în grai, structurile arhaice de tip românesc, sub influența îndelungată a limbilor croată şi italiană.

---

[3] De la cr. *čiča* „unchi”; acest etnonim semnifică „un conducător”, „un cneaz”, sau provine de la numele feudalului istrian de origine vlahă *Pascaulus Chichio*, pe moşiile căruia lucrau strămoşi ai istroromânilor de azi.

[4] Acest etnonim, după părerea unor lingvişti reflectă rotacismul, o particularitate fonetică specifică a acestui dialect: *čire* („*cine*”) + *bire* („*bine*”). Credem că provine de la tc. *ceri beri* „apărător de graniță, grănicer”, întrucât, aşa cum se ştie din istorie, „vlahii – voinici”, organizați în „cătune”, ca apărători ai granițelor sârbeşti, adesea luptau cu turcii, beneficiind, ca recompensă, de aşa-numitul „drept valah”, din partea regilor sârbi (de ex., în timpul domniei lui Uroş al III-lea). Vezi Sextil Puşcariu, *op. cit.*, p. 9; Silviu Dragomir, *Vlahii din Serbia în secolele XII – XV,* în ”Anuarul Institutului de Istorie Universală din Cluj”, I (1922), p. 279-299; *Vlahii şi Morlacii,* în ”Publicațiile Institutului de Istorie Universală”, Cluj, 1924; idem, *Originea coloniilor române din Istria* (Academia Română, Secția Istorie, Seria III, tom. II, mem. 4), Bucureşti, 1924; idem, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul mediu,* Bucureşti, 1959; Anton Kovaz, *Dei Rimgliani o Vlahi d'Istria,* „L'Istria”, 1-2, Trieste, 1946; Giuseppe Vassilich, *Sui rumeri dell'Istria. Loro sedi. Quando e donde vennero* (Riassunto storico-bibliografico), Gabinetto di Minerva, Nuova Serie, vol. XXII, 1899-1900, fascicolo primo, Trieste, 1900, p. 157-236. Cf. şi Goran Filipi, *Atlasul lingvistic istroromân,* Pola, 2002.

[5] Vezi Iosip Miličevič, *Istrovlasi ili čiribirci,* în „Jadranski zbornik”, 13, Pola – Rieca, 1989, p. 301-302.

[6] Cf. lucrarea noastră *Морфосинтаксические структуры славянского типа в современном истрорумынском диалекте* (referat la Congresul Internațional al Slaviştilor, de la Bratislava, 1993), publicat în „Romanoslavica”, XXX, Bucureşti, 1992, p. 137-151.

BDD-V1909 © 2005 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:28 UTC)

În lucrarea de față vom prezenta câteva concluzii la care am ajuns în urma cercetării rezultatelor ultimei anchete efectuate de noi în aprilie 2000, vizând, în speță, principalele tendințe manifestate în dialect, atât (1) la nivelul sistemului lexico-gramatical, cât şi (2) la nivelul vorbirii spontane a istroromânilor, cu referire specială la modalitățile specifice de manifestare a bilingvismului acestora şi la consecințele „dezechilibrării" lui continue[7].

Se remarcă, în primul rând, *intensificarea evoluției sale divergente* în raport cu româna (dacoromâna) şi cu celelalte dialecte româneşti suddunărene, ca o trăsătură dominantă a tendințelor lui actuale.

Analiza unui mare număr de texte înregistrate în ultimele decenii (1982 - 2000), în localitățile menționate şi în împrejurimi, care parțial au fost publicate în cartea pe care am elaborat-o în colaborare cu Vasile Frățilă, *Dialectul istroromân. Texte şi glosar* (Timişoara, Editura Amarcord, 1998), confirmă convingerea noastră că influența limbii croate, în variantele ei standard şi ceacaviană, asupra graiurilor istroromâne s-a manifestat la toate nivelurile dialectului, chiar şi în domeniul relativ mai conservator al morfosintaxei. Materialul dialectal de care dispunem reprezintă o sursă bogată de exemple ilustrative şi o bază de nădejde pentru argumentarea tezelor teoretice despre starea actuală a dialectului.

Glosarul istroromân, alcătuit de noi [8], conține 2520 de cuvinte, din care mai mult de 50% reprezintă împrumuturi din croată, iar 16% din unitățile lexicale sunt de proveniență croată sau slovenă[9]. Totodată, 3% din totalul cuvintelor glosate sunt de origine exclusiv slovenă, 4,7% - de origine italiană, iar 3,5% sunt vechi împrumuturi slave, preluate din româna comună [10].

Cuvintele de origine latină, preluate din străromână, totalizează doar 25%, în schimb ele sunt mai importante decât împrumuturile croate, întrucât aparțin fondului lexical esențial, în timp ce împrumuturile din croată şi din celelalte

[7] Într-o prezentare mai amplă, această problemă a constituit subiectul lucrării pe care am susținut-o la Cel de-al 13-lea Congres Internațional al Slaviştilor, care a avut loc la Ljubljana în 2003. Cf. *Aktual'nye tendencii v istrorumynskom dialekte. Vlijanie chorvatskogo jazyka*, publicată în „Romanoslavica", nr. 38, p. 77-85.

[8] Vezi *Glosar*, p. 186-306, în cartea mai sus citată.

[9] În legătură cu aceste împrumuturi apare dificultatea de a delimita elementele lexicale croate şi slovene din dialect, deoarece aceste cuvinte, după forma şi sensul lor, au paralele în ambele limbi.

[10] Vezi. G. Mihailă, *Împrumuturi vechi slave, comune daco-românei şi istro-românei*, în „Studii şi cercetări lingvistice", XXXIV, 1983, nr. 1, p. 43-53.

BDD-V1909 © 2005 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:28 UTC)

limbi aparţin masei vocabularului, frecvenţa acestora din urmă în *texte* fiind cu mult mai mică, fapt pe care îl remarcă şi lingvistul croat August Kovačec[11].

Privitor la cuvintele de origine germană (5% de unităţi din glosarul nostru), în multe cazuri este dificil de stabilit prin intermediul cărei limbi — croată sau slovenă — au pătruns în dialect, deoarece asemenea cuvinte aparţin în egală măsură vocabularului ambelor limbi. Pe de altă parte, cele mai multe germanisme sunt caracteristice şi unor graiuri bănăţene ale limbii române. Astfel de cuvinte au fost moştenite din straturi lexicale mai vechi ale dialectului dacoromân sau au fost împrumutate din limba slovenă, având în vedere particularităţile lor fonetice de tip sloven, sau, în sfârşit, au pătruns direct din limba germană în timpul administraţiei austriece din Istria.

Alte împrumuturi (din bulgară, greacă şi din alte limbi), ca şi câteva unităţi lexicale din fondul vechi autohton, întâlnite şi în albaneză (de ex. *rânza, zer, raţa)*, ori câteva cuvinte cu etimologie neclară, sunt, în glosarul nostru, puţine la număr.

În prezent creşte semnificativ numărul împrumuturilor din limba oficială croată, apar numeroase unităţi lexicale cu o structură mixtă, rezultate dintr-o contaminare interlingvistică, de tipul *zmuntita* „smintită“ (*Zmuntita-s şi io*, *-Mila lu Tuhton, 49 ani*) < participiul verbului *zmunti* < v.sl. *smęsti* sau cr. *smutiti;* cf. rom. *sminti*; *scoara «*coajă*»* < slov. *skorja,* cr. *кора* sau lat. s*cortea* + cr. *кора*; *sfriji «*a frige*»* < lat. *frigere* + cr. *i/sprži̱ti*; *ramer* «umăr» < cr. *rame* + *umer* (< lat. *humerus*); *rozast* «roz» < it. *rosa* + suf. cr. *-ast* (cf. cr. *ružičast*).

Pe lângă asemenea contaminaţii, în glosar întâlnim multe verbe cu o structură mixtă, a căror formanţi sunt elementele de origine română şi croată, de tipul *zaclide* „a închide“*, rasclide* „a deschide“*, namânca* „a se sătura de mâncat“, *poscula* „a trezi“ şi altele[12]. Numeroase asemenea structuri mixte intâlnim şi printre numerale şi adverbe. De exemplu, *cândgod* „oricând“ (< rom. *când* (< lat. *quando*) + cr. *-god); cotrogod* „oriîncotro“ (< rom. *încotro* (< lat. *in*

[11] A. Kovačec, pe baza ocurenţelor lexicale în textele care au alcătuit corpusul cărţii sale *Dicţionar istroromân-croat,* ajunge la concluzia că lexemele moştenite din româna comună reprezintă cea mai importantă componentă a textelor istroromâne glosate, cu o mare frecvenţă de apariţii, în timp ce elementele străine (slave, în special croate, şi italiene), în ciuda numărului lor mare, ocupă un loc periferic în vocabular. Vezi *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Pola, 1998, p. 306.

[12] Vezi lucrarea noastră *Морфосинтаксические структуры в глагольной системе истрорумынского диалекта. Влияние хорватского языка,* în ”Romanoslavica”, XXXV*,* Bucureşti, 1997, p. 57-71.

BDD-V1909 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:28 UTC)

contra ubi)+ cr. -god); iuvagod „pretutindeni“ (< ir. *iuva* (< lat. *hic ubi)* + *-va* (< lat. *volet*) + cr. *-god*); *câtgod* „oricât“ (< rom. *cât* (< lat. *quantus)* + cr. *god); petzeč* „cincizeci“ (cr. *pet* + rom. pl. *zeci*)*, morke* „poate că“ (< cr. *mora*) + ir. k*e* (< lat. *quod*), *subreg* „sub mal“ (< ir. *su* (< lat. *sub*) + cr. *breg)* şi multe altele.

În morfosintaxa dialectului se observă, pe de o parte, o serie întreagă de structuri de tip românesc, care s-au păstrat bine până astăzi, de exemplu, forme vechi din paradigamatica şi sintagmatica substantivelor, pronumelor şi verbelor. Pe de altă parte, în textele noastre multe formaţiuni lexicale sunt de tip mixt: ele conţin elemente slave împrumutate, în primul rând din croată, alături de formanţi româneşti (de exemplu, construcţii verbale, care au radicalul şi sufixul infinitival româneşti, iar formantul aspectual — un prefix croat, de ex. *mânca — namânca)*, dislocarea verbului auxiliar de verbul predicativ autonom d.p.d.v. semantic în componenţa construcţiilor predicative (de exemplu, *Åm åpa purtåt, Io åm de mic ramås far de måie şi far de čåče* „Eu am rămas de mic fără mamă şi fără de tată“), construcţii predicative cu adjective şi adverbe în *-o* (*Iåco-i buro* „E foarte bun“, *Če-i de novo?* „Ce-i de nou?“) şi altele, despre care am discutat pe larg în alte lucrări[13].

Tendinţa principală care se manifestă în sintaxa dialectului în discuţie este amplificarea numărului de astfel de construcţii în vorbirea istroromânilor de azi şi chiar deplina lor înlocuire cu echivalente croate.

(2) Toate aceste fenomene, care se manifestă în ultimul timp tot mai frecvent în lanţul discursiv al vorbirii istroromânilor, reprezintă o consecinţă directă a bilingvismului lor multisecular.

Problema bilingvismului în conduita verbală a istroromânilor a constituit obiectul de cercetare al mai multor lingvişti români şi străini [14]. Majoritatea lor, cum se ştie, au remarcat intensificarea acestui complex fenomen socio-psiho-lingvistic în vorbirea istroromânilor, care în egală măsură stăpânesc propriul idiom, precum şi limba oficială croată, şi care le utilizează în funcţie de

[13] Vezi lucrarea noastră citată în nota 6.

[14] Vezi, de exemplu, Sextil Puşcariu, *op. cit.,* passim.; E. Petrovici, P. Neiescu, *Persistenţa insulelor lingvistice. Cercetări făcute cu prilejul unor anchete dialectale la istroromâni, meglenoromâni şi aromâni, în* „Cercetări de lingvistică”, IX, nr. 2, Cluj, 1964, p. 187-214; Radu Flora, *Câteva observaţii cu privire la bilingvismul manifestat în graiurile istroromâne,* în „Actele celui de-al XII-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică”, II, Bucureşti, 1971, p. 1009-1022; August Kovačec, *Iezik istarskih «Rumunja»*, în vol. *Anali za istrske in mediteranske studije*, 6/95, Series historia et sociologia, 2, Koper, 1995, p. 65-74.

BDD-V1909 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:28 UTC)

diversele circumstanţe ale vieţii comune cu croaţii şi în funcţie de o serie întreagă de factori sociali[15].

Tema în discuţie a fost aprofundată de noi în mai multe lucrări şi referate pe care le-am prezentat la Conferinţele Naţionale de bilingvism (*„Linguapax“,* Bucureşti,1995, 1997), precum şi la Simpozionul Internaţional pe tema „*Idiomul istroromân ieri, astăzi, mâine*“, care a avut loc în Croaţia, la Pola (30 — 31 aprilie, 2000), sau la Cel de-al 13-lea Congres Internaţional al Slaviştilor (Slovenia, Ljubljana, 2003).

Ca urmare directă a pierderii din potenţialul său comunicaţional, istroromâna actuală şi-a restrâns sfera de utilizare doar la vatra satului şi, mai ales, la cadrul familial, fiind, altfel spus, „marginalizată“ în contextul socio-cultural existent al comunicatorilor istroromâni de azi. Slăbindu-şi, astfel, forţa de conservare, dialectul se „primeneşte“ cu fel de fel de inovaţii după model croat sau cu numeroase împrumuturi din limba oficială, calcuri şi semicalcuri, pierzându-şi din consistenţă, aşa cum se poate vedea şi din textele pe care le prezentăm la sfârşitul lucrării.

Modificările sistemice intervenite în idiom sub presiunea limbii oficiale croate, solicitate mult mai mult de vorbitori în diversele contexte situaţionale, sunt în ultimă instanţă reflexul unui bilingvism de tip „asimetric“[16], specific istroromânilor, în care preponderenţa o deţine, din zi în zi tot mai accentuat, limba croată, limba populaţiei majoritare. Acest tip de bilingvism favorizează nu doar stăpânirea diferită a celor două coduri lingvistice şi utilizarea lor diferenţiată într-un act comunicaţional sau altul, dar favorizează şi numeroase interferenţe interlingvistice „ad-hoc“, frecvente treceri cu mare uşurinţă de la un cod la altul chiar şi pe parcursul unuia şi aceluiaşi enunţ.

Un astfel de bilingvism se caracterizează prin faptul că vorbitorii, stăpânind în aceeaşi măsură două sisteme lingvistice şi gândind în două limbi, în

[15] În legătură cu această problemă vezi lucrarea noastră *Aspecte ale interferenţei de coduri în istroromâna actuală,* în vol. *Relaţii interdisciplinare ale lingvisticii aplicate*, Cluj-Napoca, 1989, p. 238-241.

[16] Spre deosebire de bilingvismul „asimetric”, cel „simetric” este o formă ideală a acestui fenomen, care presupune utilizarea în aceeaşi măsură a celor două „coduri” cunoscute – a celui matern şi a celui oficial –, competenţa vorbitorilor să înţeleagă şi să producă enunţuri în ambele limbi, mai presupune existenţa la aceştia a conştiinţei că ei stăpânesc cele două sisteme lingvistice ca mijloace de comunicare. Vezi despre aceasta lucrarea noastră *Recurenţa sinonimică la vorbitorii bilingvi,* în vol. *Relaţii interetnice în zona de contact româno-maghiaro-ucraineană din secolul al XVIII-lea până în prezent* (coordonatori: dr. Hans Gehl şi Viorel Ciubotă), Satu Mare – Tűbingen, 1999, p. 331-338.

BDD-V1909 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:28 UTC)

virtutea necesităţilor lor vitale, apelează mult mai des la limba oficială, decât la propriul lor idiom, «dezobişnuindu-se» să mai comunice cu ajutorul lui.

În vorbirea istroromânilor de azi se pot delimita două feluri de oscilaţii «contextuale», care semnalizează răspândirea diferitelor forme ale unui astfel de bilingvism: ***(a) reduplicarea sinonimică interlingvistică*** şi ***(b) inducţia contextuală a unităţilor lexicale aloglote.***

(a) ***Reduplicarea sinonimică***, pe care o remarcăm în textele înregistrate, reprezintă o expresie evidentă a conduitei bilingve a vorbitorilor istroromâni. Fenomenul remarcat constă în repetarea, pe aceeaşi secvenţă de text, din diverse motive socio-psiho-lingvistice, a lexemelor echivalente din dialect şi din croată, pentru desemnarea aceleiaşi noţiuni, fie pentru precizarea acestei noţiuni, fie din raţiuni expresiv-stilistice, cum ar fi evitarea repetării aceluiaşi cuvânt. De exemplu:

Atunče dupa pârva ***oste****, pârvi svetski rat? N-å fost bire.* (Sanković Ana, 81 ani, Jeiăn - **J**); *Pac åv zis ke s-åu mestecåt čęle oi, ke s-åu* ***spoit*** *scupa. (*Sanković Carmelo, 62 ani, J.); *N-åm nego četârtina de-a mev* ***jeludeţ, ştumig*** (Marmelić Maria, 73 ani, J.).

Uneori trecerea de la un cod la altul se produce treptat, cu înlocuirea pe rând a sinonimelor, favorizându-se apariţia unor sintagme mixte, de exemplu:

Åu ***stara ţârcva, stara beşęreca, betâra beşęreca*** *facut. (*Sanković Måte, 82 ani, J.).

(b) Un alt fenomen remarcat în vorbirea spontană a istroromânilor este aşa-zisa ***inducţie contextuală*** a cuvintelor. Sunt induse cuvinte dintr-un cod sau altul în funcţie de structura sintactică specifică unei limbi sau alteia. Astfel, de exemplu, în construcţiile sintactice de tip croat cu corelativele ***ne samo - nego*** („nu numai, ci şi"), se utilizează preponderent cuvinte croate, chiar dacă în sistemul lexical istroromân există echivalentele respective. Cf. *Ne samo io, nego* ***vişe l'udi****.* „Nu numai eu, ci şi mulţi oameni". (Cf. ir. *omir* „oameni"). Un alt exemplu: *Ko da săm mu rogeni brat.* „De parcă i-aş fi frate bun" (cf. ir. *fråte).*

Astfel de „alunecări" contextuale se explică prin intenţia vorbitorilor de a fi mai bine înţeleşi în comunicarea cu persoane străine sau prin dorinţa lor de a-şi nuanţa exprimarea potrivit unui cod intim de conştiinţă lingvistică, propriu oricărui vorbitor de idiom matern.

Nu am vrea să se înţeleagă, însă, că această trecere rapidă şi adesea pe neobservate de la un cod lingvistic la altul, mult mai comod şi mai uşor pentru

BDD-V1909 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:28 UTC)

exprimarea gândurilor într-o situaţie de comunicare sau alta, sau utilizarea unor construcţii sintactice mixte, ar însemna şi apariţia unei noi *limbi mixte*[17], ca rezultat al „croatizării“ dialectului istroromân în plan structural. În realitate avem de-a face cu un proces firesc, în care membrii generaţiilor actuale şi viitoare ai acestei comunităţi lingvistice renunţă în mod treptat şi deliberat la idiomul lor matern, ameninţat să-şi piardă funcţia sa fundamentală, cea de comunicare.

Oricum, utilizarea frecventă uneori a unor serii întregi de sinonime aloglote „anunţă“ o slăbire a competenţei lingvistice a vorbitorilor istroromâni în propriul lor idiom. De aceea, este necesar să se realizeze un echilibru în ceea ce priveşte competenţa bilingvă şi a membrilor comunităţilor etnice mai mici prin măsuri culturale menite să conserve şi să consolideze ambele sisteme lingvistice. Iar acest lucru va putea fi posibil numai în măsura în care autorităţile române şi croate se vor implica responsabil.

Un început, în acest sens, l-a constituit simpozionul internaţional de la Pola, din 31 martie-1 aprilie, 2000, pe care organizatorii — Goran Filipi, decanul Facultăţii de Litere din Pola, şi Petru Emil Raţiu, preşedintele Asociaţiei culturale istroromâne „Andrei Glavina“ de la Roma —, l-au numit Primul Congres Internaţional al Istroromânilor. La această importantă reuniune ştiinţifică internaţională, pe o temă extrem de interesantă — ***identitatea lingvistică a istroromânilor*** — au participat lingvişti, istorici, etnologi, oameni de cultură şi de presă din Italia, Croaţia şi România, reprezentanţi ai autorităţilor croate locale şi române de la ambasada noastră din Zagreb, parlamentari, consilieri guvernamentali şi prezidenţiali români. Nu au lipsit, desigur, nici reprezentanţi ai unor organisme internaţionale din Consiliul Europei, de la departamentele pentru limbi regionale.

Participanţilor li s-a oferit minunatul prilej de a se deplasa în satele istriene, în care mai vieţuiesc istroromâni, şi de a-şi forma la faţa locului o imagine reală despre starea actuală a străvechiului idiom românesc vorbit în Istria zilelor noastre. A fost o iniţiativă de bun augur din partea croaţilor, care ar trebui valorificată cu mult mai multă stăruinţă de autorităţile noastre şi de oameni de ştiinţă de pretutindeni, în direcţia găsirii unor modalităţi eficiente de conservare şi de acordare a unei minime tutele instituţionale acestui mic grup etnic şi graiului său — *un adevărat muzeu viu de limbă română.*

[17] Cf. I. Coteanu, *Cum dispare o limbă (Istroromâna)*, Bucureşti, 1954.

BDD-V1909 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:28 UTC)

Unul din momentele cele mai emoționante trăite de oaspeți la Jeiăn a fost întâlnirea cu membrii ansamblului folcloric „Jeianski zvončari“ („Clopotarii din Jeiăn“), care au prezentat un microspectacol, arătându-ne cum se joacă şi se cântă jeieneşte şi *se cuvintă* în istroromână. Am fost impresionați văzând că membrii acestei asociații culturale se afirmă *prin forțe proprii,* fiind animați de gândul identității lor şi stăruind în tradiții culturale proprii numai lor în zonă, care au fost conservate şi cultivate cu atâta râvnă de tinerii şi mai vârstnicii jeieneni, precum Mauro, Rado şi Boris Doričič, conducătorii ansamblului, inimoşi propagatori ai cultului pentru satrăvechiul lor grai şi neobosiți valorificatori ai tradițiilor comunității.

Cele văzute şi auzite la istroromâni ne îndeptățesc să credem că aceştia îşi vor putea păstra identitatea în măsura în care se va menține, ori chiar va spori, interesul lor de a comunica în dialect şi în măsura în care se va transmite şi tinerei generații cultul pentru tradițiile, cântecele şi dansurile lor, conservate de veacuri, care, cum am putut constata, sunt mult prețuite de actuala generație de vârstnici.

Cercetările privind bilingvismul istroromânilor, în general, şi destinul lor sunt acum deosebit de actuale, întrucât unii lingvişti şi etnologi străini ignoră o seamă de fapte lingvistice evidente şi adevărul istoric, realitatea însăşi, şi anume, faptul că istroromâna de astăzi reprezintă un adevărat ***muzeu viu al limbii române,*** care reflectă prin categoriile sale lexico-gramaticale principale faze timpurii ale românei comune. Ei neagă în esență substanța românească a acestui dialect, consistența sa, şi pun sub semnul întrebării chiar şi existența bilingvismului la vorbitorii istroromâni de azi. Astfel, cercetătorul croat Iosip Miličevič în articolul său *Postoje li istrorumunji?* „Există oare istroromâni?“ respinge orice considerație teoretică privind caracterul sistemic bine organizat al graiurilor istroromâne. El consideră, de pildă, a fi mai adecvat etnonimul „istrovlahi“, în măsură să reflecte „mai bine“ adevărul (*său*) istoric, potrivit căruia istrovlahii sunt originari din munții Dinarici (!?!) şi nu s-au aflat în contact cu românii[18]. Am avut fericita ocazie de a-i da cuvenita replică, împreună cu Vasile Frățilă şi Petru Neiescu, în comunicările noastre la Simpozionul Internațional de la Pola, menționat mai sus.

[18] Iosip Miličevič, *Postoje li istrorumunji?,* „Annales, Anali za istrske in mediteranske študije”, 6/’95, Series historia et sociologia, 2, Koper, 1995, p. 99.

BDD-V1909 © 2005 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:28 UTC)

Nu mai puțin șocante se dovedesc a fi și teoriile unor cercetători, care, în intenția lor de a dezvălui geneza limbii croate, recurg la diverse „argumente originale“, inadmisibile din punct de vedere științific, cel puțin cele ce privesc idiomul istroromân. După părerea lor, idiomul «ciribir» (istroromân — n.n. R.S.) nu este un dialect al limbii române comune, ci o limbă străveche, care își are obârșia în antichitatea civilizației preiraniene din Asia Mică și în care comunicau strămoșii croaților de astăzi. Deși nu dispun de nici un argument lingvistic serios, totuși afirmă categoric, chiar în titlul articolului publicat într-o revistă slovenă, că *„jeienenii sunt străcroați, și nu români“*[19], și, mai departe, în textul articolului, — *„Jeienenii sunt ultimii urmași vii ai străcroaților preiranieni“*. „Argumentele“ aduse de autori în sprijinul unei asemenea concluzii ciudate, nu sunt mai puțin uimitoare, purtându-ne în lumea legendelor asiriene și mesopotame. După opinia lor, în vremuri străvechi, idiomul «ciribir» alcătuia, împreună cu alte două graiuri vechi croate un diasistem de dialecte antice, care provin *„din patria noastră străbună din Asia Mică“. „Idiomul ciribir din Istria* — mai scriu autorii — *sunt ultimele relicve ale vechii limbi preslave, protocroate timpurii*“.

În acest caz, se pune firesc întrebarea „Cum se explică numeroasele asemănări structurale ale acestui idiom cu limba română?“. La această întrebare sunt posibile doar două răspunsuri: (a) sau dialectul ciribir și româna aparțin aceleeași limbi comune de origine latină (fiind idiomuri romanice cu substrat traco-dac), dispunând de același tip de structuri morfosintactice și de un fond lexical comun, ceea ce a fost de multă vreme temeinic demonstrat de către cercetători români și străini; (b) sau și limba română este legată genetic de străvechile dialecte preiraniene din Asia Mică și în decursul veacurilor a fost supusă celor mai diverse transformări — iranizării, slavizării, romanizării etc. — ceea ce deocamdată e greu de dovedit științific.

Deși în principiu suntem de acord cu autorii citați referitor la necesitatea conservării comunităților lingvistice — relicve, cu tradițiile lor străvechi și cu valorile lor culturale, nu putem accepta teoriile lor despre originea istroromânilor și a idiomului lor.

Pe o poziție fundamental opusă față de aceşti cercetători se situează o serie întreagă de remarcabili lingviști străini și români, cum ar fi de exemplu, August

[19] Prof. dr. Ivan Biondič, dr. A. Ž. Lovrić, dr. Stjepan Murgić, dr. Mladen Rac, *Žejanci su prahrvati, a ne Rumunji*, „Glas Istre”, 9 oct., 2000, p. 19.

BDD-V1909 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:28 UTC)

Kovačec, Goran Filipi, Elena Scărlătoiu şi alţii[20], care, cu mare atenţie şi cu un deosebit interes, bazându-se pe fapte de limbă concrete şi relevante, determină statutul etnolingvistic al istroromânilor de azi, potrivit unor exigenţe ştiinţifice obiective. Astfel de cercetări se dovedesc a fi deosebit de preţioase, mai ales acum, în contextul Europei de azi, cu politica ei deschisă de considerare şi susţinere a dezideratelor şi năzuinţelor oricărei comunităţi etnice şi lingvistice, indiferent de mărimea ei, avându-se în vedere că valorile culturale ale fiecăreia, create în decursul veacurilor, reprezintă un aport original şi preţios la tezaurul cultural general european.

ANEXE

TEXTE ISTROROMÂNE

NU BEVU, NU PIPES, SAMO DUPA FĘTE CÅVTU

(Tu-ş ân rod cu Frane Belulovič? — R.S.) — Iå, Fråne Belúlovič ie frătele de lu mę måie, de lu mę måie, e cu Andréi Glåvina e fost-am na lårgo cu ie-n ródu, na lårgo.

(Şi sâr eş sâr? — R.S.) — Sâr, sâr cai clópotu, cai clópotu. Ali nu bévu, nu pipés, nu bévu café, sámo dúpa fęte cåvtu. (…) Iå, iå, bíre męre. Si tot şi io cuhés télure de medičína de … télure de códru čésta cu sta şi cu domåče hråne, d-ésta mâi múnt de códru d-ésta iårbę şi sta za medičínu…, álternativna medičína. E, şi sta…, ne cu médiji, nego sta.

(Da cumperi låpte? — R.S.) — Ma iå, iå, ke şti ie če? Låptele nóstru domåt"i de våca ie-i sâr, áli cmó česte…, colesteróle česta prin hråne, prin låpte. Io cúmparu čéla låpte če-i cu zålica masnót"e, zålica, cu zålica. Io åm ur posto […] Ma iå, ma iå, mâi bíre

[20] Vezi, de exemplu, în aceeaşi revistă „Annales, Anali za istrske in mediteranske študije", 6/'95, Series historia et sociologia, 2, Koper, 1995: August Kovačec, *Iezik istarskih „Rumunija", p. 65-74;* idem, *Hrvatski i talijanski uticaji u istrorumunjskoj gramatici,* p. 89-97*;* Goran Filipi, *Istrska ornitonimia: ptičja imena v istrorumunskih govorih*, p. 77-88; Srdja Orbanić, *Status attuale delle comunità istroromene,* p. 57-64; Ervino Curtis, *La lingua, la storia, le tradizioni degli istroromeni,* în vol. *L'Istroromeno. La lingua, la cultura, la storia. Parliamone per salvarlo,* Trieste, 1996, p. 6-12; Fulvio Di Gregorio, *Alcune note storiche sugli istroromeni*, în acelaşi volum *L'Istroromeno…,* p. 20-24; Dario Marušič, *Le tradizioni musicali dei rumeri,* în acelaşi volum *L'Istroromeno…,* p. 14-19. Cf. şi Elena Scărlătoiu, *Istroromânii şi istroromâna. Relaţiile lingvistice cu slavii de sud,* Bucureşti, 1998; Vasile Frăţilă, *Terminologia corpului omenesc în dialectul istroromân*, în idem, *Studii de toponimie şi dialectologie*, Timişoara, Editura Excelsior Art, 2002, p. 211-312; idem, *Termeni istroromâni referitori la regnul animal*, în idem, *Cercetări de onomastică şi dialectologie*, Timişoara, Editura Excelsior Art, 2004, p. 235-262.

BDD-V1909 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:28 UTC)

ręr fi, măi bíre ręr fi de căpra. De căpra ręer fi măi bur lăpte. Čă-i sâro şi … şă spuru ke-i măi sâr… Iă, búro-i, sâro-i sâr.

(Şi vir nu bei? — R.S.) — Ne, ne, nu za ke noi nu.., noi nu voăm, noi nu voăm ke sámo ca şi co de popí şampán'eţ… („Nu *voăm*“ — nu capes če-i — R.S.) — Nu volito ganęit. A vro vóta, vro vóta popiem şă zălica vir, pac cu rádensca, cu mineralna ăpa … Ma vro vóta, ma rétco şă. Măi bíre-i ne! Bę nu-i sâro. Şi de polițíe te morę ste vedę pre căle când trăje áuto. Polițía te căța țe la ie dózvola. (…) Te căța şi-ț męre dózvola. Că-i măi bíre ne bę niş. Măi bire cavtă fetele şi ne bę!

(Nu-nțeleg če-i asta „*skerței*“. — R.S.) — Noi skerțęim. Iă, ma io-ăm zis ke skerțeş ke ręm rabí vro fęta, ma čă nu-i sámo şkérți, čă-i şi ístina. Čă ręş şi rabí! ***(Pepo Glavina, 42 de ani, Suşnievița, aprilie, 2000.)***

BORIS LU VOVČARIČ

Io sâm Bóris Dóričič, lu Vóvčarić din Jeiăn. Aşă la căsa se zíče; lu Vóvčarič. Vet“ čúda ăn' jivés jos la Măt ul' şi ăm lucrát ca şi târgovęț, vindeveit-am capisóni? (tapisóni). Ş-acmó sâm ân penzie vet“úri pet let, činč ăn' âs ân penzie. Cu zvončări sâm čúda ăn' de la mic, ănč la súl-am ujęit svirí când ăm fost mic de déset let. Ăn čă şúla ân Jeiăn. Şi atúnč n-ă fost ni televízia, ni rádio, ni niş, sámo-am avút armónica şi ăm zebavl'úit omiri prin sélişte. Čùda vręme. Şi când a pústu verít-a, ăm mes cu zvončări ócoli prin Jeiăn, ke oănč ie naváda ke se męje ócoli pobirúi oşóre şi slanína când ie pústu. Şi de rupói mégu sviráči. Ió-am armónica svirít şi **â**nca ur cu búben'u ş-aş-ăm pre sélişte mes. Şi-acmó săkile ăn vet“ ac**â**ta ăn', c-ăm vet“ şesdesét şi doi ăn', şi vâc meg cu zvončări ócoli. (Cun'ada ta, Anina, mi-a cuvintat de tire şi de fratele tău, că voi volit a vostru govor. — R.S.)

Iă, io-ăm napisęit… (Şi nu vi se svid“e când avzit ke…– R.S.) — Ke hârvățki cuvíntu. (Pre cale, aşa-i?) Cândgod io vin' cu a nóşti ómir, noi vâc cuvintăm jeiânski, ke čeşti tireri âv poşnít vet“ cu díța cuvintă hârvățki şi atúnča se va ută. Io-âş vrę nca se rient'e cuvínta ke se va o vóta ută, e nu-i bíre.

(Şi „Tata nostru“, Čaia nostru“ tu ai făcut? — R.S.) — Io-ăm napisęit „Čăia nostru“, molítva, cum se zíče hârvățki „Oče naş“. Pac ăm io napisęit besędele şi acmó ręm ân besęreca dă mórke… dă-voi ân besęreca, pac mórke se va … (Şi prevtu vrę? — R.S.)? Ne, pérvtu rę vrę, ia, sámo rę bir' néca poşním (Da prevtu vre?) — Prévtu ia, ie-âv zis ke se la múzica púre pac se rę Očenáş na jeiánski cântă. (Şi e şi melodie la Očenaş?– R.S.) — Melódia postoí na hârvățki. (Cum e melodia?) — Ma io nu ştiu, áli čeşti če-n

BDD-V1909 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:28 UTC)

beşereca câ**n**tu ştiu. Zíče se råta moreit napisei cu… ***(Boris Doričić, 62 ani, Matul'-Jeiăn, aprilie, 2000)***

BDD-V1909 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:28 UTC)